

การใช้ทุนเพื่อดำรงชีพของครัวเรือนในถิ่นต้นทางของ แรงงานประมงทะเลย้ายถิ่นอีสาน

Implementation of Livelihood Capital among the ESAN Fishing Migrant Households at Places of Origin

ณัฐพล มีแก้ว¹
ดุซงญอ อายูวัฒน์²

Nutthapol Meekaew
Dusadee Ayuwat

Received : 20 สิงหาคม 2561

Revised : 12 ตุลาคม 2561

Accepted : 31 ตุลาคม 2561

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์การใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือน
แรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเล ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ
แบบปรากฏการณ์นิยม ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวทาง
การสัมภาษณ์กับตัวแทนครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น จำนวน 20 ครัวเรือนในพื้นที่
ตำบลบะ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ และใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมร่วมด้วย
การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในเดือนมกราคม 2560 ถึงเดือนมิถุนายน 2560

ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนของแรงงานประมงย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางสร้างยุทธศาสตร์
การดำรงชีพหลากหลายรูปแบบ โดยใช้ทุนประเภทต่างๆ ของครัวเรือนมาสร้างทางเลือก
ในการดำรงชีพ ได้แก่ 1) การใช้ทุนการเงินเพื่อสะสมสินทรัพย์ของครัวเรือน 2) การใช้

¹ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น และศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ

ทุนมนุษย์ในรูปแบบของความรู้และประสบการณ์เพื่อพัฒนาทักษะการดำรงชีพ 3) การใช้ทุนทางสังคมแก้ไขปัญหาข้อพิพาทระหว่างครัวเรือนและชุมชน และ 4) การใช้ทุนธรรมชาติและทุนกายภาพในฐานะการเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ได้แก่ การหาของป่าเพื่อยังชีพหรือการใช้ประโยชน์จากระบบสาธารณูปโภคในชุมชน

คำสำคัญ : การดำรงชีพ ทุน การใช้ทุน ครัวเรือนในถิ่นต้นทาง อุตสาหกรรมประมงทะเล

Abstract

This article investigates implementation of livelihood capital of the marine fishing migrant households at places of origin. The article employed a qualitative methodological approach in the study. In-depth interview and participatory observation was used as research tools to collect data from twenty fishing migrant households who have lived in Tha Toom District, Surin province. The data collection period was during May to October 2017. The research findings revealed a variety of livelihood methods that the households implemented to sustain their livings. Livelihood methods were selected through household's capital which they possessed. Livelihood capitals the households implemented composed of: 1) financial capital which was used to accumulate household's asset; 2) human capital which was used to improve individual and household's living skills; 3) social capital, which was used to solve disputes among households and communities; and 4) natural capital and physical capital which were used as a fundamental needs for rural households. For instance, wild hunting and infrastructure utilization.

Keywords : livelihoods, capital, capital implementation, household at places of origin, marine fishing industry

ความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาชนบทในประเทศไทยที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้สอดคล้องกับการเข้าสู่โครงสร้างการผลิตแบบทุนนิยมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้นในชนบทเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบททำให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างของชุมชนรวมไปถึงระดับครัวเรือนและระดับปัจเจกบุคคล ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนและความเปราะบางในการดำรงชีพที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่หลากหลาย เช่น ภัยธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ รวมถึงนโยบายรัฐที่ไม่เอื้อต่อสังคมชนบท (Chambers & Conway, 2005) คนชนบทจำนวนมากต้องแสวงหาทางรอดให้กับตนเองด้วยวิธีการที่แตกต่างกันตามบริบทและเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อตนเองและครอบครัว

การย้ายถิ่นนับเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นโดยทั่วไปในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะการย้ายถิ่นถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นกลไกหนึ่งเพื่อสร้างแนวทางดำรงชีพให้กับครอบครัวที่มีสภาพความเป็นอยู่ยากลำบากในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน (Ayuwat and Chamaratana, 2014) การย้ายถิ่นเกิดขึ้นเพราะครัวเรือนมีทรัพยากรในการดำรงชีพที่จำกัด และไม่สามารถบริหารจัดการทรัพยากร ที่ตนเองถือครองได้เหมาะสม ดังนั้น จึงทำให้คนอิสานจำนวนมากตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากบ้านเกิดของตนเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า โดยสถิติผู้ย้ายถิ่นของประชากร ปี พ.ศ. 2559 พบว่า จำนวนผู้ย้ายถิ่นในประเทศโดยประมาณมีจำนวน 8.98 แสนคน ซึ่งเป็นประชากรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2.96 แสนคน คิดเป็นร้อยละ 32.9 ของผู้ย้ายถิ่นทั่วประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) ทั้งนี้ คนอิสานจำนวนมากตัดสินใจไปทำงานในเขตเมืองที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรม การผลิต งานรับจ้างก่อสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกไปเป็นแรงงานประมงทะเล ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีความต้องการแรงงานในการผลิตตลอดเวลาจึงทำให้ครัวเรือนส่งสมาชิกครัวเรือนเข้าสู่อุตสาหกรรมประมงเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยให้ตนเองและครัวเรือนของตนสามารถยกระดับการดำรงชีพได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แต่ด้วยสภาพการทำงานประมงกลับเป็นความเสี่ยงที่แรงงานประมงอิสานต้องแบกรับสภาพการทำงานในอุตสาหกรรมประมงทะเลพบปัญหามากมาย และมีความเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงเรือประมง การถูกบังคับ

ใช้แรงงาน การถูกประทุษร้ายทางร่างกายและจิตใจ การเลือกปฏิบัติ การกดขี่ค่าจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการค้ามนุษย์ซึ่งถือเป็นการละเมิดข้อตกลงระดับนานาชาติว่าด้วยการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงานและไร้การควบคุม (Illegal Unreported and Unregulated Fishing : IUU Fishing) ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมประมงไทยในระดับนานาชาติ (FAO, 2016; Chantavanich, Laodumrongchai and Stringer, 2016) ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวแรงงานประมงและครัวเรือนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากสมาชิกของครัวเรือนที่เป็นแรงงานประมงทะเล ถือเป็นแรงงานหลักของครัวเรือนที่ทำหน้าที่ในการผลิตและสร้างรายได้ให้ครัวเรือน

ภายใต้ความเสี่ยงดังกล่าว ครัวเรือนของแรงงานประมงย้ายถิ่นที่อาศัยอยู่ในถิ่นต้นทางจำเป็นต้องกำหนดยุทธศาสตร์บางอย่างเพื่อใช้ดำรงชีพ การดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นกระทำการผ่านทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ที่ครัวเรือนถือครองนอกเหนือไปจากการพึ่งพิงสมาชิกครัวเรือนที่ไปทำประมงทะเลเพียงอย่างเดียว บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนในถิ่นต้นทางของแรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเล ผลการศึกษา จะทำให้ได้ข้อเสนอแนะเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนแรงงานประมงในอุตสาหกรรมประมงทะเลให้สามารถใช้ทุนเพื่อสร้างการดำรงชีพได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้แนวคิดเรื่องทุน (Goodwin, 2006; DFID, 1999) เป็นแนวคิดหลักเพื่ออธิบายวิธีการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเลในถิ่นต้นทาง แนวคิดเกี่ยวกับทุนเป็นแนวคิดในเชิงสหวิทยาการที่ถูกนำไปใช้ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งพิจารณาว่า ทุนเป็นทรัพยากรที่ถูกสะสมไว้ (Stock) รวมไปถึงผลลัพธ์ที่ถูกผลิตขึ้น (Yield) ดังนั้น ทุนในเชิงเศรษฐศาสตร์จึงหมายถึงสินทรัพย์ (Asset) ในรูปแบบต่างๆ ที่ทำรายได้ให้กับผู้ถือครอง นอกจากนี้ ทุน ยังมีฐานะเป็นทรัพย์สินที่ผลิตโดยแรงงานของคนอื่น (Marx, 1976) Marx ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ทุนที่อยู่ในรูปของสินค้าผ่านมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) มูลค่าส่วนเกินจะเท่ากับมูลค่าแรงงานที่ถูกสร้างขึ้นมากเกินจาก

ต้นทุนที่ตัวแรงงานได้รับ เป็นวิธีของนายทุนที่จะแสวงหากำไรจากการขายสินค้าและนำไปสู่การต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างนายทุนและแรงงานเพื่อช่วงชิงประโยชน์จากมูลค่าส่วนเกินนี้ ขณะที่ Karl Polanyi (1977) พยายามถกเถียงการไข่มุมมองทางเศรษฐศาสตร์มาพิจารณาเรื่องทุน ซึ่งให้ความสำคัญกับแรงงาน ที่ดิน และเงิน Polanyi เห็นว่า ทุน เป็นเพียงสินค้าโภคภัณฑ์อำพราง (Fictitious Commodity) หรือสินค้าที่ถูกปั้นแต่งขึ้น ไม่มีอยู่จริง กล่าวคือ แรงงานมาจากทุนที่อยู่ในตัวมนุษย์ ที่ดินเป็นเพียงการนำเอาธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ และทุนเงินเป็นเพียงสิ่งแทนค่าในการแลกเปลี่ยนที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลผลิตใดๆ ดังนั้น การศึกษาเรื่องทุนจำเป็นที่จะให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ ในธรรมชาตินอกเหนือไปจากการมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ ดังที่ Polanyi ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจแฝงฝังที่เชื่อว่า สังคมเป็นตัวกำหนดระบบเศรษฐกิจนั่นเอง

การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับทุนภายใต้ฐานคิดการดำรงชีพ (DFID, 1999; Ellis, 2000) ซึ่งครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเลในถิ่นต้นทาง จำเป็นต้องใช้ทุนเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ให้ครัวเรือนของตนเองดำรงชีพอยู่ได้ ทุนจึงจำแนกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ทุนการเงิน (Financial Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) และทุนกายภาพ (Physical Capital) เพื่อนำไปสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นในพื้นที่ต้นทาง

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เพื่อทำความเข้าใจวิธีการใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเล กำหนดหน่วยการวิเคราะห์เป็นระดับครัวเรือน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจบริบทชุมชน และประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นเข้าสู่อาชีพประมงของสมาชิกชุมชน และครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นที่มีสมาชิกไปทำงานในอุตสาหกรรมประมงทะเลต่อเนื่อง หรือไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 20 ครัวเรือน เพื่ออธิบายวิธีการใช้ทุนเพื่อดำรงชีพของครัวเรือน พื้นที่การศึกษาวิจัย

คือ ชุมชนบ้านปริง อำเภота่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่นไปทำงานประมงทะเล อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ทั้งนี้ ครัวเรือนเป้าหมายถูกค้นหาด้วยวิธีการบอกต่อ (Snowball Sampling Technique) (Voicu, 2011) การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวทาง การสัมภาษณ์ที่พัฒนาขึ้นจากตัวแทนครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น และใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยการสังเกตวิถีการดำเนินชีวิตของครัวเรือน ทั้งนี้ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความถูกต้องของข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในเดือนมกราคม 2560 ถึงเดือนมิถุนายน 2560 และใช้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชนและครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นอีสาน

ชุมชนบ้านปริงเป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิสำคัญของประเทศไทย เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูลตอนกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การทำนา ชาวบ้านแทบทุกหลังคาเรือนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก อย่างไรก็ตามด้วยสภาพการถือครองที่ดินของคนในชุมชนที่มีขนาดจำกัด ส่งผลให้คนในชุมชนไม่สามารถสร้างรายได้เลี้ยงชีพได้อย่างเพียงพอ ครัวเรือนบางส่วนมีรายได้เสริมจากการทำนาหัตถกรรม คือเครื่องมือดักปลา แต่เป็นกิจกรรมการผลิตที่เกิดขึ้นเพียงช่วงเวลาสั้นๆ ทำให้ครัวเรือนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ต้องดิ้นรนประกอบกับโครงการเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนโดยหน่วยงานภาครัฐไม่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนมากพอจากคนในพื้นที่ ทำให้ครัวเรือนไม่สามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ได้ ชาวบ้านในชุมชนจึงตัดสินใจย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ชาวบ้านที่ตัดสินใจย้ายถิ่นนิยมเดินทางไปทำงานในพื้นที่เขตเมือง เช่น อำเภอเมืองสุรินทร์ และพื้นที่เขตอุตสาหกรรม เช่น กรุงเทพมหานคร ระยอง ชลบุรี ส่วนใหญ่เดินทางไปประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้าง โรงงานอุตสาหกรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานประมงทะเล เนื่องจากขณะนั้นอุตสาหกรรมประมงทะเลกำลังเฟื่องฟูและสามารถสร้างรายได้ที่น่าพอใจแก่ชาวบ้าน

สมาชิกของครัวเรือนที่เป็นแรงงานประมงย้ายถิ่น พบว่า แรงงานจากทุกครัวเรือนเป็นเพศชายและเป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน คืออายุระหว่าง 25 - 55 ปี แรงงานประมงย้ายถิ่นส่วนมากมีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป มีระยะเวลาการทำงานประมงทะเล อยู่ระหว่าง 10 - 20 ปี แรงงานประมงย้ายถิ่นเหล่านี้นิยมทำงานแถบจังหวัดทางภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสตูล จังหวัดสงขลา เป็นต้น แรงงานประมงย้ายถิ่นส่วนใหญ่สามารถส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนในถิ่นต้นทาง 7,000 - 15,000 บาทต่อเดือน แต่พบว่าบางครัวเรือนได้รับเงินมากกว่า 20,000 บาท เนื่องจากแรงงานของครัวเรือนทำงานในเรือประมงขนาดเล็ก ซึ่งใช้แรงงานประมงจำนวนน้อย เมื่อขึ้นฝั่งและนำปลาไปขาย ผลตอบแทนที่ได้จากการขายปลาจึงค่อนข้างสูง อีกทั้งการลงเรือขนาดเล็กมักเป็นการทำประมงชายฝั่ง ทำให้เรือสามารถกลับเข้ามายังฝั่งเพื่อนำปลาไปขายได้บ่อยครั้งกว่าเรือขนาดใหญ่ซึ่งเน้นการทำประมงน้ำลึกในน่านน้ำสากล

การเข้าสู่อาชีพประมงทะเลของครัวเรือนในชุมชนเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2520 จนถึงปัจจุบัน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างมาก การทำประมงทะเลช่วยให้ครัวเรือนของแรงงานประมงย้ายถิ่นที่อยู่ในถิ่นต้นทางมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เนื่องจากประมงทะเลสร้างรายได้ที่ดี แรงงานสามารถส่งเงินเดือนที่ได้จากบริษัทประมงและผลตอบแทนที่ได้จากการขายปลา มาเป็นเงินส่งกลับ ครัวเรือนนำเงินส่งกลับดังกล่าวมาใช้ในกิจกรรมของครัวเรือน เช่น ซื้อเครื่องมือการเกษตรเพื่อใช้ในกิจกรรมการผลิตของครัวเรือน

อย่างไรก็ตามบางครัวเรือนที่มีสมาชิกไปทำงานประมงทะเลกลับไม่สามารถบริหารจัดการกับเงินส่งกลับได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะบางครัวเรือนนำเงินส่งกลับดังกล่าว มาใช้จ่ายไปใช้ในกิจกรรมที่ไม่สร้างประโยชน์แก่ครัวเรือน เช่น การนำเงินไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่งรถ สังกศรรค์ และการพนัน เป็นต้น ส่งผลให้ครัวเรือนดังกล่าว ไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากแค้น แม้การส่งสมาชิกครัวเรือนไปเป็นแรงงานในอุตสาหกรรมประมงทะเลจะเป็นทางเลือก แต่ครัวเรือนได้รับผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น ตามผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากเงินส่งกลับ สามารถจำแนกได้ 3 ประเภทได้แก่

1.1 กลุ่มครัวเรือนที่มีชีวิตสะดวกสบาย มีความเป็นอยู่ที่ดี ลักษณะของครัวเรือนกลุ่มนี้ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกครัวเรือนของตนอย่างสม่ำเสมอ เงินที่ถูกส่งกลับ

ถูกนำไปเก็บออมทรัพย์หรือใช้สำหรับสะสมทุนต่างๆ เช่น การซื้อที่ดิน นอกจากนั้นครัวเรือนกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดี สามารถพึ่งพาอาศัยครัวเรือนอื่นๆ ในการดำรงชีพได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ครัวเรือนยังมีโอกาสได้พบกับสมาชิกที่ไปทำงานประมงทะเลอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนอยู่ในระดับที่ดี

1.2 กลุ่มครัวเรือนที่มีชีวิตไม่มั่นคง ลักษณะครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างดี สมาชิกครัวเรือนของตนส่งเงินกลับมาถึงครัวเรือนของตนเองเป็นประจำ แต่ไม่สม่ำเสมอเท่ากับครัวเรือนกลุ่มแรก เช่น ส่งเงินกลับมาทุกๆ 3 เดือน เป็นต้น ทำให้สมาชิกที่อยู่ในถิ่นต้นทางยังคงต้องดิ้นรนในการดำรงชีพ และแม้ครัวเรือนเหล่านี้ได้รับเงินส่งกลับ แต่ไม่มีการจัดการทรัพย์สินที่เหมาะสม ไม่มีการใช้ประโยชน์จากเงินส่งกลับ เช่น การนำเงินที่ได้จากแรงงานประมงทะเลไปซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ เช่น เสื้อผ้าแบรนด์เนม โทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ หรือเล่นการพนัน ทำให้ไม่สามารถต่อยอดจากทรัพย์สินของตนเองได้

1.3 กลุ่มครัวเรือนที่ยังต้องดิ้นรน ครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ต้องพบประสบการณ์ย้ายถิ่นที่ไม่ดีของสมาชิกในครัวเรือนตนเอง สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนกลุ่มนี้ค่อนข้างยากลำบาก เนื่องจากไม่ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกครัวเรือนตนเองอย่างสม่ำเสมอ รวมไปถึงสมาชิกครัวเรือนที่ไปทำงานประมงทะเลประสบกับเหตุการณ์เลวร้ายระหว่างไปทำประมง เช่น การถูกล่วงละเมิด ประสบอุบัติเหตุระหว่างทำงาน หรือบางครัวเรือนสมาชิกสูญหาย ติดต่оไม่ได้ ทำให้ครัวเรือนต้องดิ้นรนอย่างมากในการดำรงชีพ

2. การใช้ทุนของครัวเรือนประมงย้ายถิ่นเพื่อการดำรงชีพ

การไปเป็นแรงงานประมงย้ายถิ่นในอุตสาหกรรมประมงทะเลของสมาชิกครัวเรือน ส่งผลให้ครัวเรือนในถิ่นต้นทางต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตบางอย่างเพื่อดำรงชีพ เพราะไม่มีกำลังแรงงานหลักของครัวเรือน ครัวเรือนกำหนดยุทธศาสตร์และวิถีดำรงชีพแตกต่างกันตามประเภทของทรัพยากรที่ครัวเรือนครอบครอง ในส่วนนี้ จึงมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลยุทธ์การดำรงชีพและทุนที่ครัวเรือนมีอยู่ตามแนวทางของ DFID (1999) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การใช้ทุนเพื่อสะสมสินทรัพย์ครัวเรือน การใช้ทุนลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นที่ให้ความสำคัญกับทุนการเงิน ซึ่งเป็นทรัพยากรทางการเงินที่ถูกนำมาใช้ในลักษณะของการเก็งกำไร

สะสมทุน เพื่อบรรลุเป้าหมายการดำรงชีพ ทุนการเงินที่ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นนำมาใช้อยู่ในรูปของเงินส่งกลับ (Remittance) จากการไปทำงานประมงทะเลของสมาชิกในครัวเรือน ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นจำเป็นต้องพึ่งพิงเงินส่งกลับเป็นหลักในการดำรงชีพเนื่องจากครัวเรือนที่อยู่ในถิ่นต้นทางส่วนใหญ่ไม่มีกิจกรรมที่สร้างรายได้ เพราะถือครองที่ดินจำนวนน้อยหรือไม่สามารถสร้างทางเลือกอาชีพอื่นๆ ภายในชุมชนได้ เงินที่แรงงานประมงย้ายถิ่นส่งกลับให้ครัวเรือนในแต่ละเดือนเป็นเงินเดือนที่ได้รับจากบริษัท และเงินที่ได้จากผลตอบแทนการขายปลา หรือคิดเป็นร้อยละ 1 ของรายได้ทั้งหมดจากการขายปลาในแต่ละครั้ง

ครัวเรือนส่วนมากนำเงินส่งกลับมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของครัวเรือน โดยจ่ายเป็นค่าอาหาร สินค้าอุปโภคบริโภค ค่าไฟฟ้า หรือเป็นทุนการศึกษาให้กับลูกหลานของตน หากเหลือจะเก็บออมทรัพย์เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต กรณีของครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับเป็นจำนวนมาก ครัวเรือนเลือกใช้ประโยชน์ในรูปแบบของการซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตร ซึ่งถือเป็นวิธีการสะสมทุนอย่างหนึ่ง เนื่องจากครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นส่วนใหญ่ถือครองที่ดินทำกินจำนวนน้อยจึงทำให้บางครัวเรือนพยายามสะสมที่ดินเพิ่มขึ้นเพื่อให้ครัวเรือนมีที่ดินทำการเกษตรและสามารถสร้างรายได้ครัวเรือนจากที่ดินมากขึ้น รวมไปถึงการใช้เงินส่วนดังกล่าวสร้างอาชีพและรายได้ให้กับสมาชิกครัวเรือนในพื้นที่ต้นทาง ซึ่งในพื้นที่วิจัยมีครัวเรือนจำนวนหนึ่งที่ใช้เงินส่วนนี้สร้างธุรกิจของครัวเรือน เช่น เปิดร้านขายของชำ ซื้ออุปกรณ์การเกษตรเพื่อทำงานรับจ้าง เช่น ซื้อรถไถเพื่อรับจ้างไถนา เป็นต้น การต่อยอดลักษณะนี้ ถือว่าเป็นการสร้างทางเลือกในการดำรงชีพของครัวเรือนโดยใช้ประโยชน์จากทุนการเงินที่สมาชิกครัวเรือนของตนเองสร้างขึ้นมา ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของ Chiodi and Jaimovich (2012) ที่ชี้ว่าผลลัพธ์จากการย้ายถิ่นไปทำงานที่มีต่อครัวเรือนในชนบทนั้นเป็นยุทธวิธีสำคัญในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น นอกจากเงินส่งกลับแล้ว ทุนการเงิน ในรูปแบบเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านต่างๆ นับเป็นแหล่งทุนที่ครัวเรือนสามารถเข้าถึงได้ อย่างไรก็ตามทุนการเงินรูปแบบนี้นักถูกนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการย้ายถิ่นเป็นส่วนมาก เช่น การใช้เป็นทุนเพื่อเดินทางไปทำงานต่างประเทศของสมาชิกในครัวเรือน หรือการใช้ลงทุนในกิจกรรมการเกษตรภายในครัวเรือน

ประเด็นหนึ่งที่ค้นพบจากการใช้ทุนในรูปแบบการออมทรัพย์และการสะสมที่ดิน ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นใช้ทุนประเภทอื่นๆ เพื่อสนับสนุนการใช้ทุนการเงินเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เช่น การนำเอาทักษะความรู้จากสมาชิกในครัวเรือนของตนมาร่วมพิจารณาในการลงทุนออมทรัพย์ประเภทต่างๆ ทักษะดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านระบบการศึกษาที่สมาชิกได้รับซึ่งเป็นการใช้ทุนมนุษย์ของครัวเรือน ทำให้ช่วยลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับสถานะทางการเงินของครัวเรือน นอกจากนี้ทุนทางสังคมนับเป็นทุนอีกประเภทหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ร่วมกันในแง่ของการเข้าเป็นเครือข่ายสหกรณ์ชุมชน ที่ทำให้ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นสามารถเข้าถึงโอกาสในการออมทรัพย์ หรือการมีสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนที่ช่วยให้ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นบรรลุเป้าหมายในการสะสมที่ดิน

2.2 การใช้ทุนเพื่อสร้างอาชีพ การใช้ทุนลักษณะนี้ให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ซึ่งถือเป็นทุนพื้นฐานที่ช่วยให้ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นสามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางความไม่แน่นอนที่เผชิญจากระบบการผลิตแบบทุนนิยม ทุนมนุษย์ถูกสะสมผ่านกระบวนการพัฒนาทักษะและประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมการผลิตเพื่อดำรงชีพในบริบทที่แตกต่างกัน ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นนำทุนมนุษย์มาใช้เพื่อสร้างอาชีพให้กับครัวเรือนของตนในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ทักษะการทำนาซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมการผลิตของชุมชน เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ในพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญของประเทศ การถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทำนาจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น สมาชิกครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำนาจึงนำมาสู่การผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีการส่งเสริมอาชีพโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการเสริมสร้างทักษะการเลี้ยงโค โครงการอบรมเกษตรกรแบบผสมผสาน ซึ่งเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้าถึงแหล่งความรู้ได้อย่างเต็มที่ ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นจำนวนมากเคยได้รับความรู้และประสบการณ์การเสริมสร้างทักษะอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐทำให้เกิดทักษะความรู้เพื่อนำมาสู่การดำรงชีพได้ เช่น การปลูกผักอินทรีย์ในพื้นที่ของตนหรือการรับจ้างเย็บผ้าส่งให้กับโรงงาน เป็นต้น นำมาสู่การสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนของตนนอกเหนือจากการพึ่งพิงเงินส่งกลับเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้บางครัวเรือนยังพบการถ่ายทอดทักษะประสบการณ์ระหว่างสมาชิกภายในครัวเรือน กล่าวคือ สมาชิกที่ทำงานประมงทะเลนำเอาทักษะความรู้ที่ได้จากการทำงานต่างถิ่นมาถ่ายทอดให้กับสมาชิก

ครัวเรือนในพื้นที่ต้นทาง เช่น ทักษะการแปรรูปอาหารซึ่งเป็นทักษะที่ได้จากระหว่างที่ไปทำงานแปรรูปอาหารทะเล ทำให้สมาชิกครัวเรือนนำเอาทักษะความรู้เหล่านั้นมาใช้ผลิตอาหารแปรรูปสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนของตน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Dustmann, Fadlon & Weiss (2011) ที่อธิบายถึงผลในเชิงบวกต่อครัวเรือนจากการส่งสมาชิกในครัวเรือนไปทำงานต่างถิ่น ซึ่งในกรณีของครัวเรือนแรงงานประมงทะเลย้ายถิ่นได้นำประสบการณ์มาใช้ในการพัฒนาทักษะเพื่อสร้างทางเลือกในการดำรงชีพ

นอกจากนี้การสร้างทักษะและความรู้ผ่านการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานนับเป็นทุนมนุษย์อีกรูปแบบหนึ่งที่พบในครัวเรือนของแรงงานประมงย้ายถิ่น สมาชิกของครัวเรือนที่ได้รับการศึกษาสามารถนำความรู้ที่ตนเองได้รับ มาช่วยให้ครัวเรือนดำรงชีพอยู่ได้ เช่น สมาชิกของครัวเรือนหนึ่งเปิดร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่ ซึ่งเงินที่ใช้เป็นทุนค่าเล่าเรียนก็มาจากเงินส่งกลับจากการไปทำงานในอุตสาหกรรมประมงทะเล ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทุนมนุษย์ถูกนำมาใช้โดยผ่านกระบวนการสะสมทุนในตนเองเพื่อต่อยอดทุนประเภทอื่นๆ เพื่อนำมาสู่การสร้างความยั่งยืนในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการใช้ทุนมนุษย์เพื่อสร้างการดำรงชีพ ทักษะ ความรู้ และประสบการณ์แม้ว่าจะเป็นเงื่อนไขหลักในการต่อยอดอาชีพของครัวเรือนประมงย้ายถิ่น หากแต่ยังคงต้องพึ่งพิงทุนการเงินประเภทต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ทุนการเงินที่ครัวเรือนนำมาใช้สนับสนุนอยู่ในรูปแบบของเงินทุนที่ได้มาจากเงินส่งกลับและเงินกู้ จากกองทุนหมู่บ้าน หรือการใช้ทุนทางกายภาพ เช่น ที่อยู่อาศัยมาสร้างเป็นร้านขายของชำ เป็นต้น

2.3 การใช้ทุนเพื่อแก้ปัญหาข้อพิพาทระหว่างครัวเรือนและชุมชน ทุนทางสังคมเป็นทุนหลักที่ถูกนำมาใช้เพื่อช่วยให้ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นสามารถเข้าถึงโอกาสและบทบาทภายในชุมชน ทุนทางสังคมภายใต้กรอบแนวคิดการดำรงชีพ หมายถึง เครือข่ายและความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นจากโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้กระทำการ การใช้ทุนทางสังคมของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างเครือข่ายสังคมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครัวเรือน เช่น การเกิดข้อพิพาทระหว่างครัวเรือน หรือการใช้เครือข่ายในการติดตามสมาชิกครัวเรือนของตนที่หายสาบสูญจากการไปทำงานประมงทะเล (ณัฐพล มีแก้ว และดุขยิ์ อายุวัฒน์, 2561) ดังเช่น กรณีของครัวเรือนประมงย้ายถิ่นครัวเรือนหนึ่งที่สามารถติดตามสมาชิกในครัวเรือนตนเองกลับมา

ได้อย่างปลอดภัย โดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างสมาชิกครัวเรือนกับเจ้าหน้าที่รัฐ เครือข่ายทางสังคมจึงเป็นทรัพยากรที่เกิดจากโครงสร้างสังคมที่ครัวเรือนอาศัยอยู่รวมไปถึงความมีสำนึกทางชาติพันธุ์ หรือความเป็น “คนบ้านเดียวกัน” ส่งผลให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขนาดใหญ่ในพื้นที่ เครือข่ายทางสังคมที่พบในชุมชนเกิดขึ้นทั้งในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เช่น การมีสมาชิกในครัวเรือนอยู่ในองค์กรท้องถิ่น หรือความสัมพันธ์ในแนวราบ เช่น การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างครัวเรือน ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันและเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อการดำรงชีพระหว่างกัน ทำให้เกิดความร่วมมือรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การช่วยกัน ดำนา เกี่ยวข้าว การสร้างกลุ่มอาชีพผ้าไหม ทอมือ เป็นต้น ซึ่งช่วยให้ครัวเรือนสามารถดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้ทุนทางสังคมที่ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นสร้างขึ้นยังช่วยให้เข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนได้ง่ายขึ้น เช่น การเข้าถึงตำแหน่งงานต่างๆ ในพื้นที่ ซึ่งอาศัยฐานความเป็นครัวเรือนประมงย้ายถิ่นด้วยกัน ในการช่วยผลักดันให้ได้รับงาน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมทำหน้าที่ทั้งเป็นทุนหลักและเงื่อนไขเสริมทุนประเภทอื่นๆ ในการดำรงชีพ เปรียบเสมือนสายใยที่เชื่อมทุนต่างๆ เข้าด้วยกันและนำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน

2.4 การใช้ทุนในการเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐานภายในชุมชน การใช้ทุนรูปแบบนี้ให้ความสำคัญกับทุนกายภาพและทุนธรรมชาติภายในชุมชนซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ระหว่างกัน ทุนทางกายภาพ หมายความว่า ทรัพยากรที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการผลิต ซึ่งรวมไปถึงการผลิตเพื่อเพิ่มทุนธรรมชาติ เช่น การสร้างคลองชลประทานเพื่อการเกษตร เป็นต้น ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นสร้างประโยชน์จากทุนทางกายภาพที่มีภายในชุมชน โดยต่อยอดมาจากทุนการเงินและทุนมนุษย์ที่ครัวเรือนตนเองถือครอง เช่น การสร้างอาชีพขั้วปลากัด รับจ้าง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ เช่น การใช้ประโยชน์จากคลองชลประทานในการทำนา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากทุนกายภาพภายในชุมชนยังคงเกิดขึ้นอย่างจำกัด เนื่องจากการเข้าถึงทรัพยากรทางกายภาพในพื้นที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น กรณีของคลองชลประทานเพื่อการเกษตรซึ่งมีคลองชลประทานเพียงสายเดียวหล่อเลี้ยงไร่นาของคนในชุมชน ทำให้ที่นาของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นหลายครัวเรือนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรน้ำ จึงปลูกข้าวได้จำกัดทำให้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอส่งผลต่อการดิ้นรนเพื่อดำรงชีพของครัวเรือน ขณะที่บางครัวเรือนได้รับประโยชน์โดยตรง

นอกจากนี้ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารนับเป็นทุนกายภาพอีกรูปแบบที่ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นไม่สามารถขาดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ที่ครัวเรือนจะได้รับ รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการไปทำงานประมงของสมาชิกครัวเรือนของตนเองเพื่อเป็นการรักษาสีทธิและสวัสดิภาพของสมาชิกครัวเรือนตนเอง นอกจากนี้ กรณีของครัวเรือนที่ต้องขึ้นรถหรือกลุ่มที่สามารถเข้าถึงทุนรูปแบบอื่นๆ ได้น้อย ทุนธรรมชาติมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้ครัวเรือนกลุ่มนี้ดำรงชีพได้ เช่น การใช้ประโยชน์จากอาหารธรรมชาติ ของป่า เป็นต้น ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในชุมชนโดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่อง ทุนธรรมชาติที่ปรากฏในพื้นที่อยู่ในรูปแบบของ สมุนไพร เห็ด ผัก รวมถึงแหล่งน้ำที่พบได้ทั่วไป ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางกายภาพและทุนธรรมชาติที่ทำหน้าที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน และช่วยให้ครัวเรือนอยู่รอดได้ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Stijns (2006) ซึ่งมองว่า ทุนธรรมชาติสัมพันธ์กับทุนทางกายภาพและทุนมนุษย์ ซึ่งช่วยให้เกิดศักยภาพในการดำรงชีพ

ตารางที่ 1 สรุปการใช้ทุนเพื่อดำรงชีพของครัวเรือนในถิ่นต้นทางของแรงงานประมงย้ายถิ่นอีสาน

การใช้ทุน เพื่อดำรงชีพ	ทุนหลัก	ทุนรอง				
		ทุน การเงิน	ทุน มนุษย์	ทุน ทางสังคม	ทุน กายภาพ	ทุน ธรรมชาติ
1. การใช้ทุนเพื่อ สะสมสินทรัพย์ ครัวเรือน	ทุนการเงิน	√	√	√		
2. การใช้ทุนเพื่อ สร้างอาชีพ	ทุนมนุษย์	√	√	√		

ตารางที่ 1 สรุปการใช้ทุนเพื่อดำรงชีพของครัวเรือนในถิ่นต้นทางของแรงงานประมงย้ายถิ่นอีสาน (ต่อ)

การใช้ทุน เพื่อดำรงชีพ	ทุนหลัก	ทุนรอง				
		ทุน การเงิน	ทุน มนุษย์	ทุน ทางสังคม	ทุน กายภาพ	ทุน ธรรมชาติ
3. การใช้ทุนเพื่อ แก้ปัญหา ข้อพิพาทระหว่าง ครัวเรือนและ ชุมชน	ทุน ทางสังคม		✓	✓		
4. การใช้ทุน ผ่านทรัพยากร พื้นฐานภายใน ชุมชน	ทุน กายภาพ และ ทุนมนุษย์			✓	✓	✓

สรุปและอภิปรายผล

การดำรงชีพในถิ่นต้นทางของครัวเรือนแรงงานประมงทะเลเกิดขึ้นผ่านยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างหลากหลาย แต่ละครัวเรือนกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีพโดยผ่านทุนประเภทต่างๆ ที่ตนเองถือครองและนำไปใช้ประโยชน์ การนำเสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการสร้างทางเลือก (Choice) ในการดำรงชีพซึ่งมองครัวเรือนในฐานะเป็นผู้กระทำการ (Active Agent) ที่สามารถกำหนดวิธีการดำรงชีพของตนให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (Chamber, 2005; Scoones, 1998) แต่ในบริบทของครัวเรือนแรงงานประมงทะเล การใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นให้ความสำคัญกับการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพเพื่อให้ครัวเรือนสามารถดำรง

(Survival) อยู่ได้โดยเฉพาอย่างยิ่งกับกลุ่มครัวเรือนที่ประสบผลลัพธ์ที่ไม่ดีในการทำงาน ประมงทะเล ซึ่งมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างมากในการดำรงชีพ การสร้าง ยุทธศาสตร์ครัวเรือนที่เน้นในการดิ้นรนเอาตัวรอดสอดคล้องกับการศึกษาของ Phongsiri (2015) และ Hunter et al., (2013) ซึ่งเน้นถึงความจำเป็นในการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบต่างๆ ในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในชนบท

ประเด็นต่อมา การใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนประมงย้ายถิ่นไม่ได้จำกัด เพียงทุนประเภทใดประเภทหนึ่ง หากแต่เกิดขึ้นจากการใช้ทุนในลักษณะผสมผสานทุน รูปแบบต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการดำรงชีพ ทุนแต่ละประเภทถูกใช้เพื่อเสริมกับ ทุนอีกประเภทหนึ่งและนำไปสู่การสร้างกลยุทธ์การดำรงชีพที่เหมาะสมกับครัวเรือนของตน เช่น การใช้ทุนการเงินร่วมกับทุนมนุษย์เพื่อสร้างทางเลือกในการดำรงชีพ หรือการนำทุน ทางสังคมมาเสริมการเข้าถึงทุนทางกายภาพบางอย่าง สอดคล้องกับข้อเสนอของ กิริติพร จูตะวิริยะ และพัชรินทร์ ลาภานันท์ (2557) และ Dustmann, Fadlon & Weiss (2011) ที่อภิปรายความสำคัญของการใช้ทุนในลักษณะบูรณาการเพื่อจัดการกับปัญหาและอุปสรรค ในการดำรงชีพรูปแบบต่างๆ ที่มีความซับซ้อนและเลื่อนไหลตามบริบทโครงสร้างสังคม นอกจากนี้ข้อสังเกตจากการใช้ทุนของครัวเรือน พบว่า การใช้ทุน ในการดำรงชีพของ แต่ละครัวเรือนแม้ว่าจะมีรูปแบบทุนที่คล้ายคลึงกัน หากแต่ระดับความเข้มข้นของการใช้ทุน มีความแตกต่างกันซึ่งทำให้แต่ละครัวเรือนมีผลลัพธ์ของการดำรงชีพที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งคล้ายกับการศึกษาของ ปุรินทร์ นาคสิงห์ และคณะ (2560) ที่อภิปรายถึงความสามารถ ในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนเกษตรกรรมที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการกำหนด ยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน

ผลการศึกษายังมุ่งชี้ถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้าง โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรทุนรูปแบบต่างๆ ภาพของทุนทางสังคมถูกนำเสนอผ่าน เครือข่ายทางสังคมของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นที่สัมพันธ์กับระบบฐานเครือญาติและ สำนึกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ดังนั้น ครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นจึงยังคงสัมพันธ์ กับครัวเรือนใกล้เคียงอย่างแนบแน่น กิจกรรมครัวเรือนบางอย่างยังคงพึ่งพาซึ่งกันและกัน เช่น การแบ่งปันอาหาร การช่วยกันทำนา หรือการจัดการกับข้อพิพาทระหว่างสมาชิก ในชุมชน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญในการดำรงชีพ

ของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น การมีเครือข่ายทางสังคมที่ดียังช่วยให้ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นสามารถสร้างยุทธศาสตร์บางอย่างเพื่อใช้ยกระดับการดำรงชีพของตน (Phongsiri, 2015) นอกจากนี้ การเข้าถึงทุนประเภทต่างๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับอำนาจ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรสำคัญที่ทำให้การเข้าถึงทุนลุล่วงไปได้ การเกิดขึ้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะระหว่างปัจเจกบุคคล ครัวเรือน ชุมชน หรือหน่วยงานภาครัฐ พบเห็นโดยทั่วไป ซึ่งซ่อนอยู่ภายใต้วิธีการเข้าถึงทุนในการดำรงชีพรูปแบบต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Baumann (2000) ที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ภายใต้กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะถูกนิยามในฐานะที่เป็น “ทุนการเมือง” (Political Capital) ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเข้าถึงทุนอื่นๆ และทำให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทุนเพื่อการดำรงชีพ

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายในการสร้างกลไกช่วยเหลือครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นที่ได้รับผลกระทบที่ไม่ดีจากการไปทำงานประมงทะเลของสมาชิกครัวเรือน และยังคงต้องดิ้นรนในการดำรงชีพ ผลการศึกษายังช่วยให้ครัวเรือนกลุ่มดังกล่าวมีแนวทางทางเลือกในการใช้ทุนในการดำรงชีพที่หลากหลายมากขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพสุดท้าย ผลการศึกษานี้เป็นการแสดงวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นในพื้นที่ชนบทอีสาน อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ควรพิจารณาถึงการศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่นโดยอาศัยข้อค้นพบที่ได้จากบทความชิ้นนี้มาสร้างเป็นตัวชี้วัด เพื่อวัด (Examine) ระดับความมั่นคงและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับความมั่นคงในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานประมงย้ายถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีพนธ์เรื่อง “ความมั่นคงของการดำรงชีพของครัวเรือนในถิ่นต้นทางของแรงงานย้ายถิ่นอีสานในอุตสาหกรรมประมงทะเล” สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนวัยแรงงาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สนับสนุนการจัดทำบทความนี้

เอกสารอ้างอิง

- กิริติพร จูตะวริยะ และพัชรินทร์ ลาภานันท์. (2557). เกษตรผสมผสาน : ยุทธศาสตร์ดำรงชีพของเกษตรกรอีสานภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, 10(3), 25 - 48.
- ณัฐพล มีแก้ว และดุขุฏี อายุวัฒน์. (2561). การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อการดำรงชีพของชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประเทศไทย. **มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์**, 35(1), 247 - 266.
- ปฎิญา พงษ์ราศรี และคณะ. 2559. กลยุทธ์การดำรงชีพที่ชาวนาในพื้นที่ดอนนำมาใช้เพื่อความอยู่รอด : กรณีศึกษา ตำบลโพทะเล อำเภอดำรงวิทยารจัน จังหวัดสิงห์บุรี. **วารสารวิถีสังคมมนุษย์**, 4(2), 328 - 349.
- ปริญทร์ นาคสิงห์ และคณะ. (2560). ชนบทที่เปลี่ยนผ่านและการปรับตัวในการดำรงชีพของเกษตรกร : กรณีศึกษา “ชุมชนเกษตรกรรม” ที่ จ.นครปฐม. **วารสารวิจัยสังคม**, 40(2), 77 - 106.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2559). การย้ายถิ่นของประชากร ปี 2559. สืบค้นจาก <http://service.nso.go.th/nso/web/survey/surpop2-1-5.html>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). “ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร”. **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**. ฉบับพิเศษ (1), 5 - 41.

- Ayuwat, D. and Chamaratana, T. (2014). The role of labour broker networks in setting the price of working abroad for thai migrant workers. **Asia - Pacific Population Journal**, 4(28), 51 - 68.
- Baumann, P. (2000). **Sustainable Livelihoods and Political Capital : Arguments and Evidence from Decentralisation and Natural Resource Management in India**. (Working paper 136). London : Overseas Development Institute.
- Chambers, R., Conway, R. G. (2005). **Ideas for Development**, London : Earthscan.
- Chantavanich, S., Laodumrongchai, S. and Stringer, C. S. (2016). Under the Shadow : Forced Labour Among Sea Fishers in Thailand, **Marine Policy**, 68, 1 - 7.
- Chiodi, V., Jaimovich, E., Rojas, G. M. (2012). Migration, Remittances and Capital Accumulation : Evidence from Rural Mexico. **The Journal of Development Studies**, 48(8), 1139 - 1155.
- DFID. (1999). Sustainable Livelihoods Guidance Sheets. **London : Department for International Development (DFID)**.
- Dustmann, C., Fadlon, I., Weiss, Y. (2011). Return Migration, Human Capital Accumulation and the Brain Drain. **Journal of Development Economics**, 95(1), 58 - 67.
- Ellis, F. (2000). **Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries**. Cambridge : Cambridge University Press.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2016). **Illegal, unreported and unregulated fishing**. Retrieved from www.fao.org/3/a-i6069e.pdf.
- Goodwin, N. (2006). **Capital**. Retrieved on July 1, 2017, from <http://www.eoearth.org/view/article/150901>

- Hunter, L. M., Nawrotzki, R., Leyk, S., Maclaurin, G. J., Twine, W., Collinson, M., Erasmus, B. (2013). Rural Outmigration, Natural Capital, and Livelihoods in South Africa. **Population, Space and Place**, 20(5), 402 - 420.
- Marx, K. (1976). **Capital : A Critique of Political Economy Vol. 1.** (B. Fowkes, Trans.) Middlesex: Penguin Book.
- Phongsiri, M. (2015). **Thai Diaspora and Sustainable Livelihood Strategies.** Khon kaen : Khonbkaen University.
- Polanyi, K. (1977). **The Livelihood of Man.** (H.W. Pearson, Ed.). New York : Academic Press.
- Stijns, J. P. (2006). Natural Resource Abundance and Human Capital Accumulation. **World Development**, 34(6), 1060 - 1083.
- Voicu, M. C. (2011). Using the Snowball Method in Marketing Research on Hidden Populations. **Challenges of the Knowledge Society**, 1, 1341 - 1351.

